

Isle of Skye:

Bardagin fyri gæliska málinum

Vit hava í aðrari grein greitt frá vitjanini á Isle of Skye. Í hesi greinini verður serligur dentur lagdur á at lýsa stríðið fyri at varðveita og menna gæliska málið

VITJAN

Óli Jacobsen
olij@sosialurin.fo

Hetta er upprunamálið í Írlandi, Isle of Man og vestan- og norðan-til í Skotlandi, serliga í oyggjunum. Men sum við øðrum smærri málum, er gæliskt trøngt burtur av enskum máli.

Sigast kann, at gæliskt er fyrsta mál, sum hevur verið tosað í Føroyum. Nevniliga av írsku munkunum, sum komu higar í síni tíð.

Tað er nokkso stuttligt, at í Skúvoy eru fleiri uppá seg, sum tosa gælisk í dag enn í Skotlandi. Hetta eru Jessie, gift við Meinhard Hentze, sum er ættað úr Hebridunum, og sum hevur gæliskt sum móðurmál. Verður mett, at 50 fólk eru í Skúvoy, so umboðar Jessie 2%, meðan tað er lítið meira enn 1% av skotum, sum tosa gæliskt.

Her kann eisini verða nevnt, at nógvir av hermonnum, sum komu til Føroya undir seinna heimsbardaga, komu av skotsku oyggjunum og tosaðu eisini gæliskt. Hildið var, at bretskeir oyggjabúgvar vóru betur egnaðir at senda higar enn fólk av meginlandinum. Fólkíð her eigur eisini sín part í tí at verja fólk og føðiland. Undir fyrra heimsbardaga vóru ikki færri enn 2.000 hermenn hiðani. Í nógvum bygdum eru minnisvarðar reistir um teir, sum fullu í krígunum og í høvuðsbýnum Portree er ein minnisvarði reistur yvir 50 mans, sum doyðu

í Portree og har á leiðini. Av hesum doyðu 29 sama dag.

Gæliski lærði háskúlin

Eitt stig at varðveita málið er stovnsetingin av gæliska lærða háskúlanum Sabhal Mór Ostaig á Isle of Skye, har undirvísingarmálið er gæliskt.

Henda háskúla munnu ikki nógvi í Føroyum hava vitað um.

Men fyri einum ári síðani kom Lachie Robertson inn á gólvið á Fiskimannafelagnum. Hann var lesandi og skrivaði høvuðsuppgávu, har hann skuldi sammeta føroyska fiskivinnu við fiskivinnuna í skotska hálandinum, t. v.s. í norðara og vestara partinum av Skotlandi. Orsøkin til, at hann valdi hesa samanbering var, at hann júst er ættaður haðani. Hann er nevniliga frá Isle of Skye.

Lachie er 46 ára gamal og er tiskil eingin ársungi, tá hugsað verður um, at hann er lesandi. Men upprunaliga er hann fiskimaður og hevur havt ein útróðrarbát í mong ár.

Tosar mál sum tey fæstu skilja

Tað forvitnisliga við Lachie er, at hann tosar gæliskt, og hann las á Sabhal Mór Ostaig á Isle of Skye, sum er einasti hægri skúli í Skotlandi, ið hevur gæliskt sum undirvísingarmál.

Vit fara at greiða eitt sindur frá uppruninum til hesi mál.

Hetta er blaðið, sum kemur út á Hebridunum, sum Isle of Skye er ein partur av. Undirheitið á blaðnum er á gæliskum og merkir: Landið, málið og fólkíð. Myndin er frá tí fyrsta filminum á gæliskum

Gælisk er eitt keltiskt mál. Keltiskt hevur tvær greinar. Onnur greinin er gæliskt, sum aftur hevur tríggar greinar. Tað er írskt, skotsk og manx. Hetta seinasta varð talað á Isle og Man, og má metast at vera útdeytt. Tey sum tosa skotskt og írskt skilja so dánt hvønn annan.

Hin greinin av keltiskum er »brythonic« við trimum málum. Breton verður tosað í Bretagne í Fraklandi, welsh í Wales og cornish í Cornwall í Wales.

Hetta seinasta málið hevur verið útdeytt. Tað verður bert tosað av 100 fólki, men nú verður roynt at skapa lív í tað aftur. Tað er ein góð hjálp, at tað

eydnaðist at geva Bíbliuna út á hesum cornish, áðrenn tað hvarv.

Hesar báðar málgreinir hava sama uppruna, men eru tó so fjart nú frá hvørjum øðrum, at tey ikki skilja hvønn annan.

Hesar høvuðsmálgreinir verða eisini kallaðar »Q-language« og »P-language«, tí somu grundleggjandi orð byrja ávikavist við q ella p.

Tað áhugaverda er, at upprunamálið í Skotlandi var brythonic, men tað var fyri 1500 árum síðan fortongt av gæliskum, sum upprunaliga kom við innflytarum úr Írlandi. Teir kristnaðu skotar. Tí gjørdist gæliskt kirkjumálið, og tí kom

mál at gerast tað dominerandi.

Upprunaliga vóru málini eins, síðani hava tey, eins og onnur mál hvør sær broytt seg, so ein fittur munur er á teimum. Gæliskt líkist ikki á nakran hátt nøkrum øðrum máli, vit kenna, og tí er tað eisini ringt at læra. Tó er tað á ein hátt lættari enn onnur mál, tí tað hevur bert 18 bókstavir, sum eru ímyndir av trøum, har tey 17 vaksa upprunaliga í Skotlandi og tað 18., víntræið, kemur úr Bibliuni.

Gæliska málið hevur verið sera kroyst í mong ár. Tað eru bert eini 65.000 fólk, sum tosa tað.

Umframt eru einir 10.000 skotar í Nova Scotia í Canada, sum tosa gæliskt. Teir eru fluttir hagar fyri mongum árum síðani. Teir hava búsett seg saman og hava harvið varðveitt sítt mál. Tað er so væl varðveitt, at sjálvt tey fylgjandi ættarliðini, sum ongantið hava verið í Skotlandi, tosa upprunaligu dialektirnar hjá foreldrunum. Nógvir írar fluttu eisini til Amerika, men teir hava ikki kunnað varðveitt málið har á sama hátt.

Vóru happað fyri at tosa egið mál

Tað hevur verið stór afturgongd fyri gæliska málið. Í 1890 var talið á teimum, sum tosaðu tað, omanfyri 250.000.

Gongdin er vanliga tann, at eldri fólk, sum tosa gæliskt sínámillum, eiga børn, sum duga tað so dánt. Men teirra børn hava als ongan áhuga fyri málinum.

Hetta er mynd úr skúlanum á Isle of Skye, sum var umrøddur í fyrru greinini. Fyrstlærarin í aftastu røð ytst t.v. er Suzanne MacDonald, sum eisini var umrødd í somu grein. Her læra tey gæliskt

Fhuair ALASDAIR H
CAIMBEUL cothrom
bruidhinn ri Fearch
Mac an Tòisich
Dihaoine sa chaidh,
air an latha mu
dheireadh aige mar
Chathraiche Bòrd
nan Urrasairean aig
Sabhal Mòr Ostaig..

Gæliskt virkar sera fremmant